श्रीमद् भागवत का यह सार
भगवद् भक्ति ही आधार

श्रीमद्भागवत रसिक कुटुंब

UG-11.18- चतुर्थ सोपान

स्व धाम प्रस्थान को देखो हो रहे श्री कृष्ण तैयार।
उद्धृत किए उद्धव समक्ष अद्भुत अनमोल उद्गार।।

नारायणं(न्) नमस्कृत्य, नरं(ञ्) चैव नरोत्तमम्।
देवीं(म्) सरस्वतीं(वँ) व्यासं(न्), ततो जयमुदीरयेत्॥

नामसङ्कीर्तनं(यँ) यस्य, सर्वपापप्रणाशनम्।
प्रणामो दुःखशमनस्, तं(न्) नमामि हरिं(म्) परम्॥

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

एकादशः स्कन्धः

॥ अथ अष्टादशोऽध्यायः ॥

श्रीभगवानुवाच

वनं(वँ) विविक्षुः(फ्) पुत्रेषु, भार्यां(न्) न्यस्य सहैव वा ।
वन एव वसेच्छान्तस्- तृतीयं(म्) भागमायुषः ॥ 1॥

वसेच्+छान्+तस्

कन्दमूलफलैर्वन्यैर्- मेध्यैर्वृत्तिं(म्) प्रकल्पयेत् ।
वसीत वल्कलं(वँ) वासस्-तृणपर्णाजिनानि च ॥ 2॥

कन्दमूल+फलैर्+वन्यैर् , मेध्यैर्+वृत्तिं , तृण+पर्णा+जिनानि

केशरोमनखश्मश्रु-मलानि बिभृयाद् दतः ।
न धावेदप्सु मज्जेत, त्रिकालं(म्) स्थण्डिलेशयः ॥ 3॥

केशरो+ मनखश्+मश्रु

ग्रीष्मे तप्येत पं(ञ्)चाग्नीन् , वर्षास्वासारषाड्जले ।
आकण्ठमग्नः(श्) शिशिरे, एवं(वँ)वृत्तस्तपश्चरेत् ॥ 4॥

पं(ञ्)+चाग् +नीन् ,वर्षास्+वासा+रषाड्+ जले

एवं(वँ)+वृत्तस्+तपश्+चरेत्

अग्निपक्वं(म्) समश्नीयात्, कालपक्वमथापि वा ।
उलूखलाश्मकुट्टो वा, दन्तोलूखल एव वा ॥ 5॥

समश्+नीयात् ,

उलूखलाश्+ मकुट्+टो

स्वयं(म्) सं(ञ्)चिनुयात् सर्व- मात्मनो वृत्तिकारणम् ।
देशकालबलाभिज्ञो, नाददीतान्यदाऽऽहृतम् ॥ 6॥

नाददीतान्+यदाऽऽहृतम्

वन्यैश्चरुपुरोडाशैर्- निर्वपेत् कालचोदितान् ।
न तु श्रौतेन पशुना, मां(यँ) यजेत वनाश्रमी ॥ 7॥

वन्यैश् + चरुपुरो+ डाशैर् , कालचो+ दितान्

अग्निहोत्रं(ञ्) च दर्शश्च, पूर्णमासश्च पूर्ववत् ।
चातुर्मास्यानि च मुने- राम्नातानि च नैगमैः ॥ 8॥

चातुर् + मास्यानि, राम्+ नातानि

एवं(ञ्) चीर्णेन तपसा, मुनिर्धमनिसन्ततः ।
मां(न्) तपोमयमाराध्य, ऋषिलोकादुपैति माम् ॥ 9॥

मुनिर्+धम+निसन्+ततः

यस्त्वेतत् कृच्छ्रतश्चीर्णं(न्), तपो निः(श्)श्रेयसं(म्) महत् ।
कामायाल्पीयसे युञ्ज्याद्, बालिशः(ख्) कोऽपरस्ततः||10||

यस्+त्वेतत् ,कृच्छ्र+तश्+चीर्णं

यदासौ नियमेऽकल्पो, जरया जातवेपथुः ।
आत्मन्यग्नीन् समारोप्य, मच्चित्तोऽग्निं(म्) समाविशेत् ॥ 11॥

आत्मन्+यग्+नीन्

यदा कर्मविपाकेषु , लोकेषु निरयात्मसु ।
विरागो जायते सम्यङ्, न्यस्ताग्निः(फ्) प्रव्रजेत्ततः ॥ 12॥

प्रव्रजेत्+ततः

इष्ट्वा यथोपदेशं(म्) मां(न्), दत्त्वा सर्वस्वमृत्विजे ।
अग्नीन् स्वप्राण आवेश्य, निरपेक्षः(फ्) परिव्रजेत् ॥13॥

सर्वस्व+मृत्विजे

विप्रस्य वै सं(न्)न्यसतो, देवा दारादिरूपिणः ।
विघ्नान् कुर्वन्त्ययं(म्) ह्यस्मा- नाक्रम्य समियात् परम् ॥ 14॥

कुर्वन्+ त्ययं(म्)

बिभृयाच्चेन्मुनिर्वासः(ख्), कौपीनाच्छादनं(म्) परम् ।
त्यक्तं(न्) न दण्डपात्राभ्या- मन्यत् किं(ञ्)चिदनापदि ॥ 15॥

बिभृयाच्+चेन्मुनिर् + वासः(ख्)

दृष्टिपूतं(न्) न्यसेत् पादं(वँ),वस्त्रपूतं(म्) पिबेज्जलम् ।
सत्यपूतां(वँ) वदेद् वाचं(म्),मनः(फ्)पूतं(म्) समाचरेत् ॥ 16॥

पिबेज् +जलम्

मौनानीहानिलायामा, दण्डा वाग्देहचेतसाम् ।
न ह्येते यस्य सन्त्यं(ङ्)ग, वेणुभिर्न भवेद् यतिः ॥ 17॥

मौनानी+हानिला+ यामा ,सन्+त्यं(ङ्)ग

भिक्षां(ञ्) चतुर्षु वर्णेषु, विगर्ह्यान् वर्जयं(म्)श्चरेत् ।

सप्तागारानसं(ङ्)क्लृप्तां(म्)स्- तुष्येल्लब्धेन तावता ॥ 18॥

विगर्+ह्यान् , सप्तागारा+नसं(ङ्)क्लृप्+तां(म्)स्

तुष्येल् +लब्+धेन

बहिर्जलाशयं(ङ्) गत्वा, तत्रोपस्पृश्य वाग्यतः ।

विभज्य पावितं(म्) शेषं(म्), भुं(ञ्)जीताशेषमाहृतम् ॥ 19॥

तत्रोपस्+पृश्य , भुं(ञ्)जीता+शेषमा+ हृतम्

एकश्चरेन्महीमेतां(न्),निः(स्)सं(ङ्)गः(स्) सं(यँ)यतेन्द्रियः ।

आत्मक्रीड आत्मरत, आत्मवान् समदर्शनः ॥ 20॥

एकश्+चरेन्+महीमेतां

विविक्तक्षेमशरणो, मद्भावविमलाशयः ।

आत्मानं(ञ्) चिन्तयेदेक-मभेदेन मया मुनिः ॥ 21॥

विविक्तक्षे+ मशरणो

अन्वीक्षेतात्मनो बन्धं(म्), मोक्षं(ञ्) च ज्ञाननिष्ठया ।

बन्ध इन्द्रियविक्षेपो, मोक्ष एषां(ञ्) च सं(यँ)यमः ॥ 22॥

अन्वीक्षे+ तात्मनो

तस्मान्नियम्य षड्वर्गं(म्), मद्भावेन चरेन्मुनिः ।

विरक्तः(ह) क्षुल्लकामेभ्यो, लब्ध्वाऽऽत्मनि सुखं(म्) महत् ॥ 23॥

तस्मान्+नियम्य

पुरग्रामव्रजान् सार्थान्, भिक्षार्थं(म्) प्रविशं(वँ)श्चरेत् ।

पुण्यदेशसरिच्छैल-वनाश्रमवतीं(म्) महीम् ॥ 24॥

पुण्यदेश+सरिच्+छैल

वानप्रस्थाश्रमपदेष्- वभीक्ष्णं(म्) भैक्ष्यमाचरेत् ।

सं(म्)सिध्यत्याश्वसं(म्)मोहः(श्),शुद्धसत्त्वः(श्) शिलान्धसा ॥ 25॥

वानप्रस्था+ श्रमपदेष् , सं(म्)सिध्यत्+याश्+ वसं(म्)मोहः(श्)

नैतद् वस्तुतया पश्येद्, दृश्यमानं(वँ) विनश्यति ।

असक्तचित्तो विरमे-दिहामुत्र चिकीर्षितात् ॥ 26॥

चिकीर् + षितात्

यदेतदात्मनि जगन्-मनोवाक्प्राणसं(म्)हतम् ।

सर्वं(म्) मायेति तर्केण, स्वस्थस्त्यक्त्वा न तत् स्मरेत् ॥ 27॥

यदे+तदात्मनि,

मनोवाक्+प्राण+सं(म्)हतम् , स्वस्थस्+त्यक्त्वा

ज्ञाननिष्ठो विरक्तो वा, मद्भक्तो वानपेक्षकः ।

सलिं(ङ्)गानाश्रमां(म्)स्त्यक्त्वा, चरेदविधिगोचरः ॥ 28॥

सलिं(ङ्)गाना+श्रमां(म्)स्+त्यक्त्वा

बुधो बालकवत् क्रीडेत्, कुशलो जडवच्चरेत् ।

वदेदुन्मत्तवद् विद्वान्, गोचर्यां(न्) नैगमश्चरेत् ॥ 29॥

वदेदुन्+मत्+ तवद्

वेदवादरतो न स्यान्- न पाखण्डी न हैतुकः ।

शुष्कवादविवादे न, कं(ञ्)चित् पक्षं(म्) समाश्रयेत् ॥ 30॥

शुष्कवा+ दविवादे

नोद्विजेत जनाद् धीरो, जनं(ञ्) चोद्वेजयेन्न तु ।

अतिवादां(म्)स्तितिक्षेत, नावमन्येत कं(ञ्)चन ।

देहमुद्दिश्य पशुवद्, वैरं(ङ्) कुर्यान्न केनचित् ॥ 31॥

चोद्+वेजयेन्+न, अतिवादां(म्)स्+तितिक्षेत

एक एव परो ह्यात्मा, भूतेष्वात्मन्यवस्थितः ।

यथेन्दुरुदपात्रेषु, भूतान्येकात्मकानि च ॥ 32॥

भूतेष्वात्+मन्य+वस्थितः, यथेन्+दुरु+ दपात्रेषु

भूतान्ये+कात्+ मकानि

अलब्ध्वा न विषीदेत, काले कालेऽशनं(ङ्)क्वचित् ।

लब्ध्वा न हृष्येद् धृतिमा- नुभयं(न्) दैवतन्त्रितम् ॥ 33॥

दैवतन् + त्रितम्

आहारार्थं(म्) समीहेत, युक्तं(न्) तत् प्राणधारणम् ।

तत्त्वं(वँ) विमृश्यते तेन, तद् विज्ञाय विमुच्यते ॥ 34॥

यदृच्छयोपपन्नान्न-मद्याच्छ्रेष्ठमुतापरम् ।

तथा वासस्तथा शय्यां(म्),प्राप्तं(म्) प्राप्तं(म्) भजेन्मुनिः ॥ 35॥

यदृच्छयो+पपन्+नान्+न ,

मद्याच्+छ्रेष्ठ+मुतापरम्

शौचमाचमनं(म्) स्नानं(न्), न तु चोदनया चरेत् ।

अन्यां(म्)श्च नियमान् ज्ञानी, यथाहं(लँ) लीलयेश्वरः ॥ 36॥

शौचमा+ चमनं(म्)

न हि तस्य विकल्पाख्या, या च मद्वीक्षया हता ।

आदेहान्तात् क्वचित् ख्यातिस् -ततः(स्) सम्पद्यते मया ॥ 37॥

मद्+वीक्षया ,आदेहान्+तात्

दुःखोदर्केषु कामेषु, जातनिर्वेद आत्मवान् ।

अजिज्ञासितमद्धर्मो, गुरुं(म्) मुनिमुपव्रजेत् ॥ 38॥

अजिज्ञा+सितमद्+धर्मो

तावत् परिचरेद् भक्तः(श्),श्रद्धावाननसूयकः ।

यावद् ब्रह्म विजानीयान्-मामेव गुरुमादृतः ॥ 39॥

श्रद्धावा+ ननसूयकः

यस्त्वसं(यँ)यतषड्वर्गः(फ्), प्रचण्डेन्द्रियसारथिः ।

ज्ञानवैराग्यरहितस्- त्रिदण्डमुपजीवति ॥ 40॥

यस्त्व+सं(यँ)यत+ षड्वर्गः(फ्)

प्रचण्डेन्+द्रिय+सारथिः, त्रिदण्ड+मुप+जीवति

सुरानात्मानमात्मस्थं(न्), निह्नुते मां(ञ्)च धर्महा ।

अविपक्वकषायोऽस्मा-दमुष्माच्च विहीयते ॥ 41॥

सुरानात्मा+नमात्+मस्थं(न्), अविपक्+वकषा+ योऽस्मा

भिक्षोर्धर्मः(श्) शमोऽहिं(म्)सा, तप ईक्षा वनौकसः ।

गृहिणो भूतरक्षेज्या, द्विजस्याचार्यसेवनम् ॥ 42॥

भिक्षोर्+धर्मः(श्), भूत+ रक्षेज्या,

द्विजस्+याचार्+यसेवनम्

ब्रह्मचर्यं(न्) तपः(श्) शौचं(म्),सन्तोषो भूतसौहृदम् ।

गृहस्थस्याप्यृतौ गन्तुः(स्), सर्वेषां(म्) मदुपासनम् ॥ 43॥

गृहस्थस्+याप्+यृतौ

इति मां(यँ) यः(स्) स्वधर्मेण, भजन् नित्यमनन्यभाक् ।

सर्वभूतेषु मद्भावो, मद्भक्तिं(वँ) विन्दते दृढाम् ॥ 44॥

नित्य+मनन्य+भाक्

भक्त्योद्धवानपायिन्या, सर्वलोकमहेश्वरम् ।

सर्वोत्पत्त्यप्ययं(म्) ब्रह्म, कारणं(म्) मोपयाति सः ॥ 45॥

भक्त्योद्+धवा+नपायिन्या, सर्वोत्+पत्त्यप्+ययं

इति स्वधर्मनिर्णिक्त- सत्त्वो निर्ज्ञातमद्गतिः ।

ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो, नचिरात् समुपैति माम् ॥ 46॥

स्वधर्म+निर्णिक्त ,निर्ज्ञा+तमद्+गतिः, ज्ञानविज्ञा+ नसम्पन्नो

वर्णाश्रमवतां(न्) धर्म, एष आचारलक्षणः ।

स एव मद्भक्तियुतो, निः(श्)श्रेयसकरः(फ्) परः ॥ 47॥

वर्णाश्र+मवतां(न्), आचा+रलक्षणः

एतत्तेऽभिहितं(म्) साधो, भवान् पृच्छति यच्च माम् ।

यथा स्वधर्मसं(यँ)युक्तो, भक्तो मां(म्) समियात् परम् ॥ 48॥

एतत्+ तेऽभिहितं(म्)

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहं(म्)स्यां(म्)

सं(म्)हितायां(म्) एकादशस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥ 18॥

ॐ पूर्णमदः(फ्) पूर्णमिदं(म्) पूर्णात्पूर्णमुदच्यते

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः(श्)शान्तिः(श्)शान्तिः ॥